

РОЗДІЛ 5 ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161'37(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-1.41>

СЕМАНТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОДИНИЦЬ НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ *ЖИТТЯ* У ТУРЕЦЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

SEMANTICAL INTERPRETATION OF CONCEPT *LIFE* NOMINATIVE FIELD UNITS IN TURKISH WORLDVIEW

Каціон І.О.,

orcid.org/0000-0001-6602-1574

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри тюркської філології

Київського національного лінгвістичного університету

У статті на матеріалі зібраного номінативного поля здійснена семантична інтерпретація одиниць номінативного поля концепту в рамках мовної картини світу. Актуальність запропонованого дослідження визначається неабияким інтересом сучасних лінгвістичних студій до дослідження елементів мовних картин світу різних націй. Методологічне різноманіття подібних розвідок базується на методиці компонентного аналізу, в основу якого покладено семантичну інтерпретацію відібраних лексичних елементів. Тому метою дослідження є здійснення семантичної інтерпретації лексичних одиниць номінативного поля концепту ЖИТТЯ у турецькій мовній картині світу.

Серед методів, застосованих безпосередньо у цьому дослідженні, можна виділити метод компонентного аналізу, а саме його етап семантичної інтерпретації лексичних одиниць, статистичний метод для підрахунку кількості зібраного матеріалу. За рахунок аналізу частотності використання, стилістичної нейтральності та етимології ключовим словом-репрезентантом концепту ЖИТТЯ було обрано лексему hayat – життя. Ядро концепту ЖИТТЯ є досить об'ємним, адже містить 12 лексичних одиниць.

Для встановлення периферії номінативного поля концепту ЖИТТЯ було побудовано лексико-фразеологічне, дериваційне й паремієне субполя. У процесі побудови лексико-фразеологічного поля автор виокремив 60 характеристик та 152 одиниці (загалом 212 лексем), які об'єктивують турецький концепт ЖИТТЯ в рамках обраної характеристики. Після побудови дериваційного поля автор виявив 35 лексем, які походять від ключових слів ядра обраного концепту. Проаналізувавши вибірку фразеологічних словників, збірок приказок, а також крилатих висловів відомих людей було виокремлено 117 паремій. Було зафіксовано 397 лексичних одиниць, які і утворюють номінативне поле обраного концепту.

Аналіз семантики став необхідним етапом перед когнітивним аналізом засобів мовної об'єктивації концепту ЖИТТЯ у турецькій мовній картині світу. Отримані результати семантичного аналізу стануть базовим матеріалом, на ґрунті якого буде здійснена когнітивна інтерпретація засобів мовної об'єктивації обраного концепту.

Ключові слова: концепт, номінативне поле, лексична одиниця, метод компонентного аналізу, семантична інтерпретація.

The semantical interpretation of the built concept nominative field's units was made in the framework of the worldview. The topicality of the current research is caused by the increased interest of the linguistic schools to the linguistic worldview elements investigation in the field of different languages and nations. Such researches are methodologically based on the component analysis method that is founded on the semantical interpretation of the selected language units. Consequently, the aim of the current research is the semantical interpretation of the lexical units of LIFE concept nominative field in the Turkish worldview.

There are the range of methods used in the research: the component analysis method and its part that is the semantical interpretation of the lexical units. The statistic method is used for counting the selected material quantity. The hayat lexical unit was chosen as the LIFE concept key representative word because of its usage frequency, stylistic neutrality and etymological factor. The LIFE concept core is huge enough and contains twelve lexical units.

The lexico-phraseological, derivational and paremian subfields were built in order to form the periphery of the LIFE concept nominative field. The sixty characteristics and the one hundred fifty two phraseological units that is two hundred twelve units in common were selected. All these units objectify the Turkish LIFE concept in the framework of the chosen characteristic. The thirty five lexical units that are descended from the key representative words were selected in the derivational field framework. The one hundred seventy five paremias were selected from different phraseological glossaries, proverb collections and maxim books. In total the three hundred ninety seven lexical units were selected. They form the nominative field of the chosen concept.

The semantical analysis became an important stage before the cognitive analysis concerning the investigation of the LIFE concept language objectifying units in the Turkish worldview. The semantical analysis results will become the basic material for the further cognitive interpretation of the concept objectifying linguistic units.

Key words: concept, nominative field, lexical unit, component analysis method, semantical interpretation.

Постановка проблеми. Методика дослідження особливостей вербалізації концептів у мовній картині світу має комплексний характер. Лінгвістична процедура інвентаризації лексичних одиниць проводиться на основі використання переважно різних лексикографічних джерел. Тож для пошуку фактичного матеріалу автор використовував метод суцільної вибірки. Основа методологічної бази цього лінгвоконцептуального дослідження – семантико-когнітивний метод і його основні принципи, основоположниками яких є З.Д. Попова, Й.А. Стернін і Є.С. Кубрякова.

З.Д. Попова та Й.А. Стернін говорять про метод семантико-когнітивного аналізу як про такий, що передбачає під час лінгвокогнітивного дослідження перехід від змісту значень до змісту концептів [6, с. 9]. Внаслідок цього дослідник отримує два напрями: 1) когнітивна семасіологія – повернення до мови (використання когнітивних знань для пояснення явищ і процесів у семантиці мови, поглибленого вивчення лексичної та граматичної семантики); 2) лінгвокогнітивна концептологія – рух до свідомості (моделювання концептів як одиниць національної концептосфери).

Семантико-когнітивний аналіз полягає у дослідженні співвідношення семантики мови з концептосферою народу, співвідношення семантичних процесів із когнітивними. Головне положення цього напряму полягає у тому, що через вивчення семантики мовних знаків можна дослідити концептосферу носіїв тієї чи іншої мови й виявити, що було важливим для певного народу в різні періоди його історії, а що залишалось поза полем його зору. На основі цього методологічного положення були розроблені методи когнітивної лінгвістики, які дозволяють виявити особливості не лише національного, але й групового і індивідуально-авторського мислення.

Актуальність теми дослідження визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних когнітивних студій до різних типів концептуальних досліджень. Фокусування здійсненого дослідження на виявленні особливостей вербалізації концепту ЖИТТЯ у турецькій мовній картині світу є актуальним для подальших наукових розвідок у галузі лінгвоконцептології, етносемантики і когнітивної лінгвістики. Тому дослідження елементів концептосфер різних етносів із метою виявлення специфіки їхнього відображення у певній мові допомагають краще зрозуміти світогляд народів, дозволяючи перевести спілкування з ними на більш зрозумілий рівень.

Мета дослідження полягає у здійсненні семантичної інтерпретації одиниць номінативного поля концепту ЖИТТЯ у турецькій мовній картині світу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз семантики є попереднім етапом перед когнітивним аналізом засобів мовної об'єктивації концепту. Він здійснюється шляхом використання методики компонентного аналізу та контекстуального аналізу в опорі на системні значення окремих одиниць, словникових дефініцій з урахуванням їх реального співвіднесення з денотатом у конкретному тексті [5, с. 143].

Ядро концепту ЖИТТЯ є досить об'ємним, адже містить окрім ключового слова-репрезентанта *hayat* ще 12 лексичних одиниць, які є способами прямої номінації обраного концепту. Проаналізувавши словникові дефініції прямих номінацій концепту ЖИТТЯ, автор виявив його основні семантичні компоненти:

особлива форма існування; стан організму у процесі росту, розвитку та руйнування; сукупність всього зробленого і пережитого людиною; чиясь діяльність; спосіб існування; повнота вияву фізичних і духовних сил; автобіографія.

Фразеологізм, як і слово, мають своє значення, яке прийнято крізь їх специфіку називати, на відміну від лексичного значення, фразеологічним. Основна особливість цього значення полягає в тому, що воно виникло внаслідок метафоричного переосмислення вільного словосполучення чи порівняння і нічого спільного вже не має із значенням тих складових частин (компонентів-слів), у процесі переосмислення яких воно утворилося. Фразеологічне значення є узагальнено-цілісним із неоднаковим рівнем цілісності, який залежить від ступеня деактуалізації складників фразеологізму: чим більша втрата компонентами особливостей слова, тим цілісніше значення всієї фразеологічної одиниці.

У більшості фразеологізмів внаслідок деактуалізації компоненти втрачають семантичну самостійність і повністю позбуваються свого прямого лексичного значення. Проте не в усіх фразеологізмах деактуалізація відбувається рівномірно. Компоненти деяких фразеологічних одиниць, хоч і беруть участь у формуванні фразеологічного значення, адже певною мірою можуть зберігати семантичну самостійність. Другою якісною диференційною ознакою фразеологічних одиниць є їх здатність виражати певні граматичні категорії, фразеологізм вступає у смислові та граматичні зв'язки з іншими мовними одиницями, виконуючи як єдине ціле роль того чи іншого речення.

Третя ознака фразеологічних одиниць – це їх постійний, відтворюваний за традицією компонентний склад. Ця ознака легко виявляється при зіставленні фразеологізму з тим словосполученням, яке генетично було його джерелом. У віль-

ному словосполученні слова мають своє лексичне значення, перебуваючи між собою у семантичних і граматичних зв'язках; у фразеологічній одиниці її компоненти не виражають свою функціональну самостійність, парадигматичні і синтаксичні властивості. Фразеологізм вступає у зв'язки з членами речення не окремими своїми компонентами, а повністю, як цілісна одиниця.

Невизначеність і неоднокове розуміння об'єкта фразеологічних досліджень супроводжується великою термінологічною плутаниною, використовується найрізноманітніші терміни: сполучення слів із переносним значенням, усталені фрази, усталені словесні комплекси, фразеологічний вислів, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот мови, стійка сполука слів, стійка фраза, ідіоматичне словосполучення, фразеологізм, ідіома, ідіоматизм, фразема тощо.

Феномен фразеологічного значення настільки складний і багатогранний, що всі властивості цього явища неможливо відобразити у порівняно короткій дефініції. Тому існує багато визначень фразеологічного значення, залежних від критеріїв, покладених в їх основу. Визначаючи фразеологічне значення через поняття «фразеологізм» А.В. Кунін позначає, що це «кінваріант інформації, яка виражається семантично ускладненими окремо оформленими одиницями мови, що не утворюються за структурно-семантичними моделями вільних сполучень слів» [4, с. 122]

Розглядаючи значення фразеологізму з точки зору семасіології, М.Ф. Алефіренко визначає його як сукупність упорядкованих семантичних елементів – сем. Деякі вчені підкреслювали роль конотативного компоненту фразеологічного значення (М.Ф. Алефіренко, І.І. Чернишова). Інші вказують на своєрідність фразеологічного значення в плані номінації – його «дифузність» (М.Д. Городнікова, Г.Г. Краморенко), з чим пов'язано те, що фразеологізм позначає клас однотипних ситуацій і уявлень [2, с. 177].

Важливою особливістю фразеологічної семантики є другорядність відтворення мовної картини світу (М.Ф. Алефіренко). Ще одним важливим критерієм, на основі якого визначається фразеологічне значення, є співвідношення між значенням фразеологізму і семантикою складових фразеологічних одиниць. Практично всі лінгвісти підкреслювали, що значення фразеологізму не дорівнює сумі значень його складових компонентів (О.І. Діброва, А.А. Уфімцева).

Однак у питанні про ступінь участі значення компонентів у структурі фразеологічного значення вчені не такі однозначні. Так, на думку М.Ф. Алефіренко, фразеологічне значення не від-

різняється денотативним змістом лексичних значень компонентів і не виводиться з них [1, с. 178]. Більшість фразеологів дотримуються іншої думки. Визначається різний ступінь участі значення компонентів у фразеологічному значенні (О.І. Діброва): від наявності у фразеологічного значення компонентної основи (В.П. Жуков) до участі окремих сем із значень компонентів у значенні всього фразеологізму (О.І. Діброва, Т.З. Черданцева). При цьому підкреслюється відсутність зумовленості фразеологічного значення семантикою окремих компонентів або значенням тих слів, які склали вільне словосполучення [3, с. 16].

Наступним кроком став аналіз одиниць, які ввійшли до лексико-фразеологічного поля. За підсумковими підрахунками було виокремлено 212 одиниць, що експлікують ЖИТТЯ з позиції його точкових лексико-фразеологічних характеристик. Семантичний аналіз таких одиниць дасть змогу виявити низку ознак, які характеризують обраний концепт:

життя має власний перебіг (14), різну тривалість (9), життя приносить радість (8), залежить від місця перебігу (8), має точку відліку (8), всебічне (7), повчає людину (7), гнучке (6), приносить приємні відчуття (6), воно залежить від грошей (5), проходить у різному часі (5), важливе для людини (5), здатне завершуватися (5), вимагає зусиль від людини (5), залежить від положення людини у суспільстві (4), поодинокі (4), цінне (4), спільне (3), цілеспрямоване (3), може надаватися людині (3), має власну сутність (3), пов'язане з родиною (2), ілюзорне (2), людина від нього може втомитися (2), визначає долю людини (2), потребує постійного підтримування (2), прихильне до людини (2), фізичний стан організму (2), життя є предметом науки (2), ставить вимоги перед людиною (2), пов'язане зі здоров'ям, нейтральне, бездоганне, життя можна наслідувати, непередбачуване, нудне, є носієм моралі, має здатність змінюватися, серйозне, дурне, пов'язане з любов'ю, залежить від володаря, може надати людині привілеї, особисте, може бути розпланованим, життя у кожного власне, незворотне, може щось приховувати, має власні подробиці, воно не має жодного сенсу, не завжди прихильне до людини, надає шанс, однозначне, прокляте, може бути відсутнім, його можна фіксувати, людина на нього жаліється, його можна любити, нестерпне, не піддається розумінню, ним можна заплатити, людина до нього прагне, доленосне, пов'язане з суспільством.

Після побудови дериваційного поля за підсумковими підрахунками автор виявив 35 лексем, що походять від ключових слів ядра вибра-

ного концепту. Проаналізувавши елементи поля, автор виявив такі семи:

життя буденне (7), ідеологія (3), певний перебіг подій (3), дар людині (3), має свою тривалість (3), засіб самовираження (2), дається не кожному, вимагає від людини постійного підтримання, нестерпне, гнучке.

Опис семантики паремій є актуальним в аспекті загальної антропоцентричної тенденції сучасної лінгвістики і дозволяє розглядати питання семантики паремій як складників знаків мови і культури на фоні низки традиційних проблем взаємодії мови і мислення.

Крім цього, паремії характеризуються низкою функціонально-семантичних особливостей, які дозволяють їм займати особливе місце в ряді репрезентантів національної концептосфери [7]. Такі особливості слід визначати поетапно, аналізуючи кожну частину поля, її структуру та складники.

Проаналізувавши зміст фразеологічних, тлумачних, двомовних словників, словників афоризмів, енциклопедичних статей, художніх текстів прозового та віршованого характеру, а також статей із довідників та енциклопедій, автор зафіксував 397 лексичних одиниць, які і утворюють номінативне поле вибраного концепту. За допомогою аналізу паремій були виявлені такі ознаки вибраного концепту:

цінність життя залежить від якості його перебігу за участю людини (б), має власні віхи

(4), чітко визначене часовими рамками (4), постійна боротьба (3), повчає людину (3), має здатність завершуватися неочікувано (3), несправедливе (2), однозначне (2), мінливе (2), непередбачуване (2), музика (2), свобода (2), хвороба (2), різнобічне, мить, людина його бере у борг, нейтральне, кропітка праця, до нього людина має ставитися відповідально, незворотне, призводить людину до певних наслідків, обов'язок, джерело натхнення, перебіг подій, людина сприймає життя по-різному, його людині треба заслужити у Бога, вимогливе до людини, вимагає мужності, різнобічне, не піддається логіці людини, цінне, його можна легко втратити, цілеспрямовує людину, змінюється на краще, жорстке, стимул, швидкоплинне, надає вибір, пусте, позбавлене будь-якого сенсу, від нього людина отримує насолоду, змушує людину цінувати минуле, кохання, героїзм, важливе, його відчуває не кожен, специфічне, пов'язане зі здоров'ям, єдине для людини, його людина має осягнути, суцільна відповідальність з боку людини, ставить людині власні умови, нерозривно пов'язане з часом.

Висновки. Отримані результати семантичного аналізу стануть базовим матеріалом, на ґрунті якого буде здійснений наступний етап цього дослідження, а саме когнітивна інтерпретація засобів мовної об'єктивації концепту ЖИТТЯ у турецькій лінгвокультурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология и паремиология. М. : Флинта: Наука, 2009. 344 с.
2. Арчимачева М.Ю. Концепты «жизнь», «смерть», «душа» в традиционном мировоззрении хакасов. URL: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2011_3-3_02.pdf (дата звернення: 07.03.2020).
3. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов. М. : Просвещение, 1978. 274 с.
4. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка : уч. пос. для ин-тов и фак. иностр. яз. Дубна; Феникс, 2005. 488 с.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : Академия, 2001. 208 с.
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. М. : АСТ: Восток-Запад, 2010. 314 с.
7. Семененко Н.Н. Прецедентный потенциал паремий как проблема семантического исследования. *Вестник Волгоградского гос. ун-та. Сер. 2, Языкозн.*, 2009. № 2. С. 17–23.